

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

การพัฒนารูปแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวทาง
พระพุทธศาสนาในประเทศไทย
The Model and Process of Buddhism-based Tourism
Development in Thailand.

พระมหาสุทิตย์ อากาศโร (อบอูน), ดร. และคณะ

สนับสนุนโดยสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช.)
และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)
สัญญาเลขที่ RDG5550018
(สิงหาคม 2556)

บทคัดย่อ

แผนการศึกษาวิจัยเรื่อง “การพัฒนารูปแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทย” เกิดขึ้นจากความสนใจที่จะศึกษาถึงอัตลักษณ์ เส้นทางการท่องเที่ยว การพัฒนารูปแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวของแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดในสังคมไทย โดยมีโครงการวิจัยย่อย 4 โครงการ ในพื้นที่ 4 ภูมิภาคของสังคมไทย ได้แก่ 1) รูปแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ : กระบวนการเปลี่ยนแปลง “เส้นทางบุญ” สู่ “เส้นทางธรรม” 2) รูปแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในภาคเหนือ : กระบวนการเรียนรู้สู่การสร้างสรรคเชิงประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม 3) รูปแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในภาคกลาง : การจัดการพุทธศิลป์ถิ่นสยามเพื่อความงดงามของจิตใจและปัญญา 4) รูปแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในภาคใต้ : การสื่อสารคุณค่าและการพัฒนาเชิงบูรณาการ

วัตถุประสงค์หลักของแผนงานวิจัย มีวัตถุประสงค์ คือ 1) เพื่อศึกษารูปแบบ กิจกรรม อัตลักษณ์ และกระบวนการจัดการเพื่อการท่องเที่ยวของวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวในประเทศไทย 2) เพื่อศึกษาพฤติกรรมของนักท่องเที่ยว 3) เพื่อศึกษาสำรวจเส้นทางและประเมินทรัพยากรการท่องเที่ยวของวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวในภูมิภาคต่างๆ 4) เพื่อศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการส่งเสริมการจัดการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา และ 5) เพื่อวิเคราะห์ระบบความสัมพันธ์และผลกระทบของการท่องเที่ยวที่มีต่อวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา การศึกษาครั้งนี้เป็นการวิจัยแบบผสมผสานโดยใช้วิธีการเก็บรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลทั้งในเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ จากกลุ่มตัวอย่างที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวในสังคมไทยจำนวน 150 วัด จากกลุ่มตัวอย่างพระสงฆ์ นักท่องเที่ยว ผู้ประกอบการในแต่ละภูมิภาค ละ 250 ราย แล้วนำข้อมูลมาวิเคราะห์สังเคราะห์เพื่อให้เห็นทิศทางของการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมในสังคมไทยดังนี้

1. ผลการศึกษาเส้นทางท่องเที่ยวของวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวในสังคมไทย พบว่า มีเส้นทางการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาที่หลากหลาย ในมิติของความเชื่อทางพระพุทธศาสนา ประวัติศาสตร์ กิจกรรมทางพระพุทธศาสนา และวัฒนธรรมท้องถิ่น โดยวัดที่มีความงดงามทางด้านพุทธศิลป์และความเชื่อเรื่อง “พระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์” จะเป็นเส้นทางท่องเที่ยวที่ได้รับความนิยมสูงมาก

2. ผลการศึกษารูปแบบ กิจกรรม อัตลักษณ์ และกระบวนการจัดการเพื่อการท่องเที่ยวของวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวในประเทศไทยนั้นพบว่า รูปแบบและกิจกรรมการท่องเที่ยวจะปรากฏตามอัตลักษณ์ที่สำคัญตามคติความเชื่อของพระพุทธศาสนาและความเชื่อของท้องถิ่นแต่ละภูมิภาค และมีกระบวนการจัดการที่แตกต่างกันไปตามอัตลักษณ์ของวัดนั้น โดยมีรูปแบบ กิจกรรม อัตลักษณ์ และกระบวนการจัดการเพื่อการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมที่คล้ายคลึงกัน ใน 5 ด้าน คือ 1) รูปแบบ กิจกรรมการท่องเที่ยวตามศรัทธาความเชื่อในพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ 2) รูปแบบและกิจกรรมการท่องเที่ยวตามคติความเชื่อทางพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมประเพณีในท้องถิ่น 3) รูปแบบและกิจกรรมการท่องเที่ยวตามความงดงามของแหล่งพุทธศิลป์ 4) รูปแบบและกิจกรรมการท่องเที่ยวตามแหล่งประวัติศาสตร์ทางพระพุทธศาสนาและประวัติศาสตร์ของบ้านเมือง และ 5) รูปแบบและกิจกรรมการท่องเที่ยวเพื่อการปฏิบัติธรรมและกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา

3. กระบวนการจัดการท่องเที่ยวของวัดในสังคมไทย พบว่า มีกระบวนการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวของวัดในมิติที่หลากหลายทั้งในเชิงกายภาพ การพัฒนาสังคม การพัฒนาจริยธรรม การจัดการกิจกรรมเชิงพุทธ และการส่งเสริมการปฏิบัติธรรม

4. การประเมินทรัพยากรการท่องเที่ยวของวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวในสังคมไทย ทั้งในด้านกายภาพ/สภาพแวดล้อม การจัดการพุทธศิลป์ภายในวัด การรองรับด้านสังคมและวัฒนธรรม การให้คุณค่าทางจิตใจและปัญญาตามหลักพุทธศาสนา การส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชนและการพัฒนาสังคม พบว่า วัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวส่วนใหญ่มีศักยภาพและขีดความสามารถในการรองรับทางการท่องเที่ยวได้ในระดับดี มีเพียงบางวัดที่มีความสามารถในการจัดการเชิงการท่องเที่ยวในระดับดีมาก และก็มีอีกหลายวัดที่ยังมีข้อจำกัดในการพัฒนากิจกรรมเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว

5. การมีส่วนร่วมของชุมชนในการส่งเสริมการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา พบว่า มี 3 ลักษณะ ได้แก่ 1) การมีส่วนร่วมและการจัดการในเชิงอำนาจการ 2) การมีส่วนร่วมและการจัดการในเชิงอำนาจ และ 3) การมีส่วนร่วมและการจัดการในเชิงการสนับสนุน

6. ความสัมพันธ์ของการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรม พบว่า องค์กรต่างๆ เข้ามามีส่วนร่วมและมีความสัมพันธ์ในลักษณะของการเกื้อกูลต่อกันในทุกมิติ ทั้งในเรื่องของการใช้อำนาจเชิงกฎหมาย การอำนวยความสะดวกและการสนับสนุนเพื่อให้เกิดการพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวในพื้นที่ต่างๆ และการสนับสนุน โดยมีองค์ประกอบที่ก่อให้เกิดความสัมพันธ์ต่อกันของการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมที่สำคัญ คือ กลุ่มคน สถานที่ท่องเที่ยว กลไกการตลาด การจัดกิจกรรมท่องเที่ยว การเสริมสร้างความสัมพันธ์ องค์กรการจัดการและผลประโยชน์ ซึ่งองค์ประกอบทั้งหมดจะต้องมีกระบวนการที่เกี่ยวพันกัน

7. ผลกระทบของการท่องเที่ยวที่มีต่อวัดและวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา พบว่า มีผลกระทบทั้งในบวกและทางลบ เช่น การก่อให้เกิดรายได้ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ส่วนกระทบทางลบเช่น การขาดเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม การทำลายสิ่งแวดล้อม เป็นต้น โดยมีปัญหา อุปสรรคการจัดการด้านท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาหลายประการ เช่น ปัญหาความเสื่อมโทรมของวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยว ปัญหาด้านสาธารณูปโภคและสวัสดิภาพของนักท่องเที่ยว ปัญหาการรักษาเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม ปัญหาด้านการจัดการท่องเที่ยว ปัญหาหนีบบุคคลซ้ำซ้อน ปัญหาเรื่องการบริหารจัดการภายในวัดเป็นต้น ดังนั้น วัด ชุมชนและภาคีที่เกี่ยวข้องจะต้องดำเนินการอย่างเหมาะสมเพื่อความยั่งยืนของการเรียนรู้และการพัฒนาจิตใจและสังคม

คำสำคัญ : การท่องเที่ยว, การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม, การท่องเที่ยวเชิงพุทธ, การจัดการพุทธศิลป์,
ผลกระทบทางการท่องเที่ยว

Abstract

This research examines the Model and processes of Buddhism-based tourism development in Thailand. The objectives of this research 1) to study the Model and processes of Buddhism-based tourism in Thailand; 2) study the behavior of tourists and the process of expression of religious values; 3) study the routes that Buddhist tourists take and the resources found along those routes; 4) establish a Buddhism-based tourist network in Thailand; and 5) analyze the effects of tourism on the Buddhist way of life and culture, and to perhaps formulate guidelines to develop religious tourist locations in a sensitive and sustainable fashion. This research has four parts, and they are:

1) The Model and Processes of Buddhism-based Tourism Management in Northeastern Thailand: The Process of Changing Merit Routes to Dhamma Routes

2) The Model and Processes of Buddhism-based Tourism Management in Northern Thailand: Learning to create History and Culture

3) The Model and Processes of Buddhism-based Tourism Management in Central Thailand: Buddhist Art Management for the Beauty of the Mind and Wisdom

4) The Model and Processes of Buddhism-based Tourism Management in Southern Thailand: Value-oriented Communication and Integrated Development.

The research methodology used in this work is primarily documentary, and correlation analysis of Buddhist-tourism related data is used in the search for concept, meaning and attitude. Included in the analysis is a treatment of environmental and natural resource management activities in the temples. The results of this research are as follows:

1. The Buddhist tourist routes in Thailand map out a path of cultural diversity. These routes include the dimensions of religious faith, history, religious activities, and local culture. Many of the popular temples that feature Buddhist art are beautiful, and attract visitors. One Buddhist belief that is very popular is that of the Sacred Buddha.

2. The forms and activities of tourism in the temples are linked to Buddhist beliefs, and local culture and tradition. The research points to five main domains in Buddhist tourism and the routes taken: 1. activities associated with faith and belief in the Buddha; 2. activities to do with faith in Buddhism and cultural traditions; 3. activities concerned with Buddhist Art; 4. activities associated with Thai and Buddhist history; and 5. activities to do with the practice of Buddhism.

3. The management of tourism in temples in Thailand includes a lot of resource management. It also involves the facilitation of social development, moral development, and devotional and meditation-related practices.

4. The resources of the Thai temples that conducted tourism-related activities were measured and key indicators were various factors like Buddhist art, social and cultural support resources, and Buddhist moral and intellectual values. In terms of the ability of temples to function as tourist sites, it was found that overall there was a high potential for such activity and that tourists could contribute to economic and social development. Some temples are very tourism oriented, and there are many temples that are still limited in their ability to conduct tourism.

5. Communities along the tourist routes participate in the promotion of Buddhist tourism in the areas of management, authority and support.

6. The results of documentary research and survey of tourist opinions indicated that Thais and foreign tourists are interested in learning and the following the principles of Buddhism - many of them are especially interested in development of mind and wisdom. Most participants in the sample group stated that temples had done a good job in providing enough information, sufficient introduction to Buddhism, and a suitable and comfortable place for living and practice. An understandable model of mind training was provided. Many tourists came away from practice better able to see the value of human birth, life and death, better able to develop their minds and wisdom, more aware of the value of Triple Gem and the value of preserving the precepts, and more knowledgeable about the significance of Buddhist traditions and festivals. They reported that they were better able to apply the Dhamma to their daily life.

7. Buddhism-based tourism has positive and negative impact on the temples. Positives included the provision of income, new challenges and new learning about various subjects. A number of temples reported that they did not have enough trained staff that could pass on general information, explain the Dhamma, and teach meditation to foreigners.

Keyword :cultural tourism, Buddhism-based tourism, Buddhist arts management, cultural management, impact of tourism